

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Калмикова Н.М., канд. екон. наук, доцент кафедри стратегічного управління економічним розвитком Донецького національного технічного університету, м. Донецьк, Україна.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями.

Тяжким випробуванням для всіх країн світу стала світова фінансово-економічна криза, яка призвело до глобального зниження виробництва. Зниженню об'ємів торгівлі та політичному тиску на уряди щодо запровадження захисних заходів було обумовлено спадом у світовій економіці. В той же час після завершення кризи та на початку нового етапу посткризового відновлення було продемонстроване поживлення торгівлі, а з іншого боку відбулась легітимізація протекціоністських заходів. Новий після кризовий етап поставив перед світовою спільнотою питання пошуку оптимальних моделей подальшого розвитку глобальної економіки. Негативні тенденції в контексті невизначеності щодо майбутнього розвитку світової економіки та високої ймовірності глобальної рецесії в короткостроковому періоді впливають на перспективи розвитку України та її пріоритетних напрямках зовнішньоекономічної діяльності, де міжнародна торгівля товарами та послугами займає провідну роль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В аналізі проблем зовнішньої торгівлі суттєвим внеском стали: доктрина меркантилізму представниками, якої є У. Стаффорд, А. Монкретъєн, Т. Мен, У. Петті, класична економічна теорія авторами яких є А. Сміт, Д. Рікардо, теорія співвідношення факторів виробництва (Е. Хекшер і Б. Олін). Окрім зазначених представників економічної думки відзначились американські вчені П. Самуельсон, В. Леонтъєв, французький економіст Р. Барр, а також Т. Рибчинський, М. Познер, Ф. Едجوорт, Г. Хаберлер П. Кругман, Б. Баллаши та ін.

Дослідженню питань розвитку світової торгівлі, а зокрема питання зовнішньої торгівлі України знайшли своє відображення в наукових розробках відомих наукових вчених, серед них: Т. Вахненко, Б. Губський, Д. Лук'яненко, А. Мазаракі, Т. Мельник, О. Білорус, Ю. Колосова, Ю. Макогон, Т. Орехова, Ю. Пахомов і т. ін.

Незважаючи на всебічне дослідження щодо визначення місця України на світовому ринку товарів та послуг та її торговельної діяльності, потребують подальшого вирішення питання виробітки та впровадження комплексного механізму стимулювання експортної орієнтації національної економіки.

Результати дослідження.

Необхідність визначення ролі і місця країни у світовому господарстві в цілому та у взаємовідносинах із сусідніми регіональними економічними угрупованнями обумовлене геополітичним та гео економічним положенням України, історичними, економічними, культурними зв'язками і традиціями – з одного боку, та розвитком інтеграційних і глобалізаційних процесів – з іншого.

Україна має об'єктивні умови для того, щоб стати повноправним суб'єктом міжнародних економічних відносин, в зв'язку з чим має для цього всі умови – володіння значними природними ресурсами і досить великим потенціалом кваліфікованих трудових ресурсів. За розмірами території країна посідає друге місце в Європі, за чисельністю населення – шосте. Україна має розгалужену систему народного господарства, зберігає потужний науково-технічний потенціал. Проте місце України у світовій економіці й у міжнародних економічних відносинах поки що не відповідає її можливостям.

З огляду на високий ступінь експортної залежності національної економіки вплив на Україну нової глобальної рецесії буде значним, що зумовлює потребу впровадження узгодженої експортної стратегії як цілеспрямованої довготривалої системи дій держави на внутрішньому та зовнішньому ринках, орієнтованих на забезпечення сталого розвитку та удосконалення структури вітчизняного експорту.

З посилення глобалізаційних процесів, міжнародні економічні відносини набувають нові форми та риси, впроваджуються нові підходи відносно здійснення міжнародного бізнесу, при цьому міжнародна торгівля виступає центральною ланкою, завдяки якій взаємодіють всі суб'єкти міжнародних економічних відносин. Саме міжнародна торгівля товарами та послугами є найважливішим елементом економічної системи країни, яка впливає на розвиток господарського комплексу. Тобто вихідною формою міжнародного економічного співробітництва є міжнародна торгівля, яка має важливе значення у формуванні тенденцій економічної динаміки України.

Зростання ролі зовнішньої торгівлі обумовлене високим показником частки експорту у структурі ВВП. Підтвердженням даного положення є статистика динаміки частки експорту у ВВП. За період з 2000 р. по 2005 р. частка експорту у ВВП істотно зростала з 44,7% до 53,2%. Починаючи з 2006 р. частка експорту у ВВП почала поступово знижуватись, але залишається досить високою, що говорить про високу залежність економічного розвитку від зовнішньоекономічних зв'язків, як показано на рис. 1.

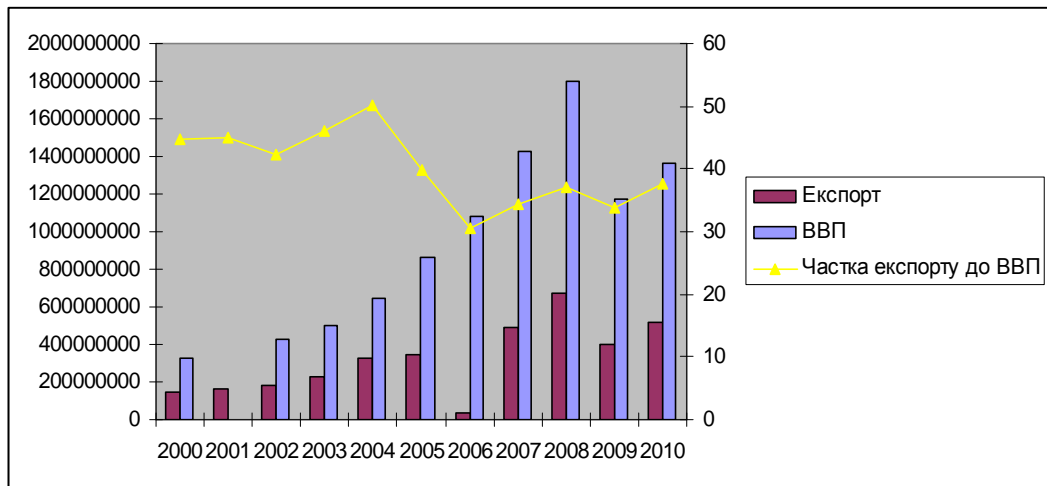

Рис. 1. Динаміка ВВП, експорту з України та частка експорту до ВВП.

Економічне зростання держави за рахунок зовнішніх зв'язків робить економіку країни залежною від зміни кон'юнктури світового ринку, динаміки цін на ньому. Не дивлячись на зазначену залежність, характерною рисою України на протязі багатьох років є незмінна товарна та географічна структура зовнішньої торгівлі, що є свідченням не завжди негативного прояву даної ситуації, так як в умовах стабільності така залежність носить позитивний характер і полягає в поглибленні співпраці між країнами, що є певною передумовою до їх інтеграції. Але з іншого боку – така стійкість є показником неефективності в здійсненні промислової політики держави, яка не спроможна створити умови для створення якісно нових підприємств на відміну від тих, що спеціалізуються на виробництві енерго- та матеріалоемної продукції, які забезпечили економічне зростання на засадах перебудови всієї структури економіки та підвищили ефективність зовнішньоторговельної діяльності взагалі.

Так до 2004 р. економіка України була експортоорієнтованою, характерними рисами, якої були відтворювальний характер зростання, залежність від зовнішнього попиту. Найбільш вагомими експортними можливостями зосереджені в традиційно індустріальних та сировинних галузях.

Товарному експорту притаманний низький ступінь диверсифікації, що зумовлюється домінуванням в експорті товарів з низьким вмістом доданої вартості [1, 2]. За матеріалами аналітичної доповіді вищезазначений факт підтверджено, що «...Лідерами експортоорієнтованої моделі розвитку стали підгалузі вітчизняної обробної промисловості, а саме: металургія, де частка експорту у реалізованій продукції склала 72,6 %, машинобудування (72,3 %), хімічна та нафтохімічна промисловість (59 %). У цілому по обробній промисловості, за даними Державного комітету статистики України, значення цього показника у 2010 р. перевищило 50 %.» [3, с.38].

Починаючи з 2005 р. зовнішній торгівлі вітчизняній економіці притаманна стійка тенденція випереджального зростання імпорту порівняно з експортом (рис. 2). Лише протягом 2001-2007р. обсяги експорту зросли втричі, тоді як обсяг імпорту збільшився майже в 4 рази. На зростання обсягів імпорту відчутно вплинуло суттєве підвищення цін на енергоносії (що складають четверту частину обсягу імпорту товарів) і деяке підвищення доходів домогосподарств. Зокрема, порівняно з 2001р. імпорт товарів групи 87 (автомобілі, тягачі тощо) зріс у 12 разів, частка вітчизняних харчових продуктів у структурі споживання населення зменшилась більше ніж на 20%.

Збільшення від'ємного сальдо зовнішньоторговельного балансу України є стійкою негативною тенденцією, наслідком якої є:

- високий рівень енергозалежності;
- зростання ціни на природний газ;
- збільшення обсягів закупівлі продукції машинобудування.

Високий рівень енергозалежності – одна з головних причин від'ємного сальдо зовнішньоторговельного балансу та одна з витратних його статей. В умовах обмеженості та незабезпеченості країною енергоресурсів з одночасно високим рівнем енергоємності вітчизняної промисловості обумовлює пошук шляхів нівелювання та зменшення негативних ризиків від впливу даного фактору на функціонування економіки та міжнародної торгівлі України взагалі.

Світова енергетична проблема, яка пов'язана з забезпеченням паливно-енергетичними ресурсами постійно призводить до пошуку нових способів та шляхів не тільки видобутку, постачання та в кінцевому випадку забезпеченням даного ресурсу країн, але й постійного контролю за функціонуванням

і розвитком даної сфери, що в свою чергу призведе до розвитку енергетичної галузі в умовах зростання гео економічного тиску.

Зростання ціни на природний газ є наслідком газових конфліктів між Україною та Росією і газозалежності національної економіки від Російської Федерації. «Очевидно, що у зв'язку із застосуванням формули розрахунку ціни на російський газ із прив'язкою до світових цін на нафту, Україна має високу ступінь залежності від зовнішніх шоків підвищення ціни на нафту, які стають все менш прогнозованими і потребують високого фахового рівня моніторингу та протидії. Водночас, проблеми з чинною високою базовою ціною на російський газ, зафіксованою у контракті між «Газпромом» та «Нафтогазом України» 2009 р. переносять ризики ціни на газ з економічної у геополітичну площину. Основною причиною цього є, на наш погляд, фактично монополістична структура газопостачання, де єдиним продавцем виступає російський «Газпром». [3, с. 40]

Важливим завданням в контексті загострення геоенергетичної ситуації в світі відносно майбутнього розвитку національної економіки та зовнішньоекономічної діяльності є стимулювання власного виробництва енергоносіїв в тому числі розвиток поновлюваної енергетики, традиційної енергетики, розробка нових видів енергії, інтеграція науково-технічного ресурсу до цієї діяльності та диверсифікація джерел енергопостачання. Внаслідок таких дій відбудеться зниження енергоемності ВВП та вирівнювання зовнішньоторговельного балансу країни.

На відміну від зовнішньої торгівлі товарами, торгівля послугами має більш позитивну динаміку і є прибутковою складовою зовнішньоекономічної діяльності. Найбільшу питому вагу в загальному обсязі українського експорту склали транспортні (66,7%), ділові, професійні та технічні (12,8%) послуги. [6] В даному контексті світова торгівля послугами зростає більш швидкими темпами ніж світова торгівля товарами та в архітектурі світового господарства характеризується як одна з швидкозростаючих секторів, де провідне місце займають туризм і транспортні, фінансові, комп'ютерні, інформаційні, комунікаційні послуги.

Географічна структура зовнішньої торгівлі демонструє деяку стабільність, так виходячи з рис. 3. та рис. 4. в експортній політиці провідними торговельними партнерами були країни ЄС до 2005 р., а починаючи з 2006 р. частка країн СНД збільшилась, тобто відбулась переорієнтація із «Заходу на Схід», що обумовлене по-перше низьким рівнем конкурентоспроможності вітчизняної продукції на європейському ринку, а по-друге світовими тенденціями, які пов'язані зі спрямованістю курсу відносно зростання обсягів торгівлі зі східними державами.

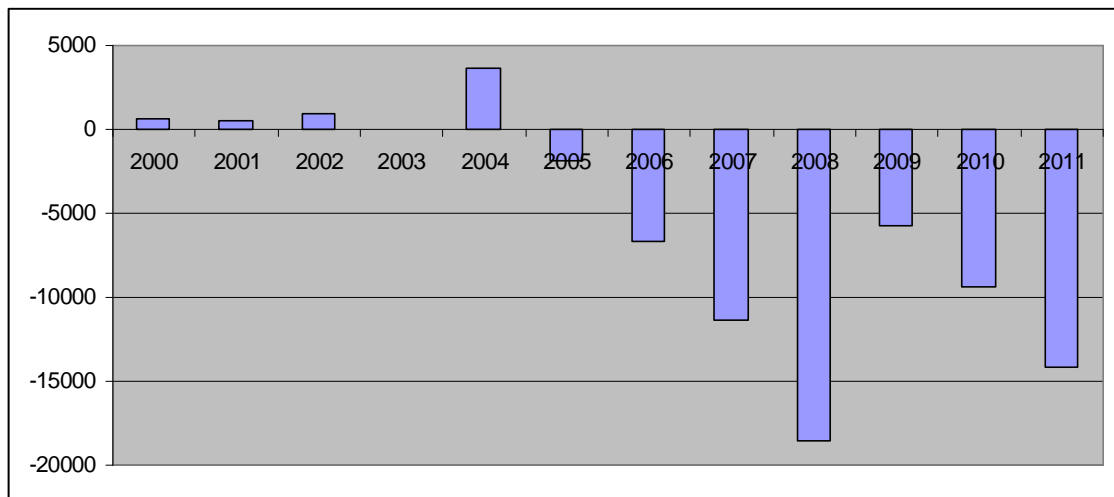

Рис. 2. Динаміка сальдо зовнішньої торгівлі товарами України, 2000-2011 рр., млрд. дол. США.

Також необхідно відмітити, що в імпортній політиці провідним торговельним партнером серед країн СНД є Росія, яка є основним постачальником енергоресурсів, при цьому незважаючи на наміри українського уряду змінити ситуацію щодо основного партнера та збільшення у видобутку власного ресурсу, поки що Росія залишається основним постачальником газу.

Важливими партнерами в контексті географічної структури експорту та імпорту України є країни Азії, де в після кризовому періоді активне торговельне сальдо склало 5,4 та 3,7 млрд. дол. США відповідно у 2009 р та 2010 р.

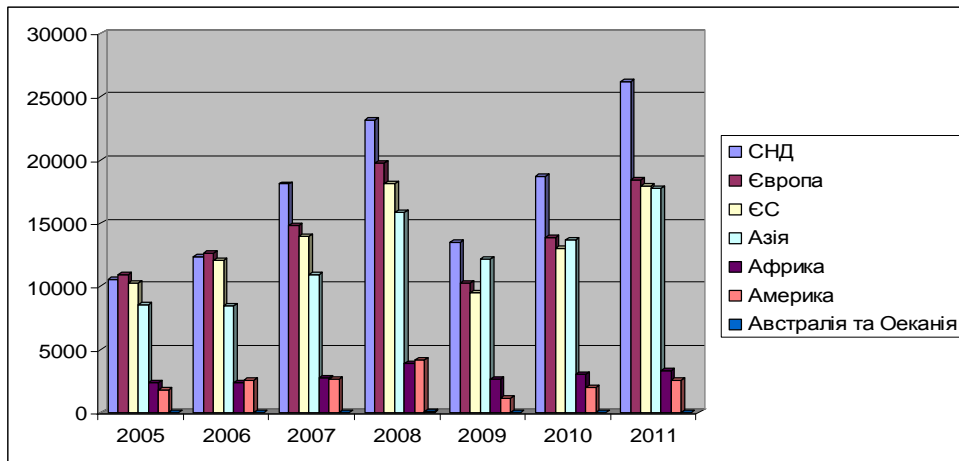

Рис. 3. Географічна структура експорту України за 2005-2010 р.р., млн. дол. США.

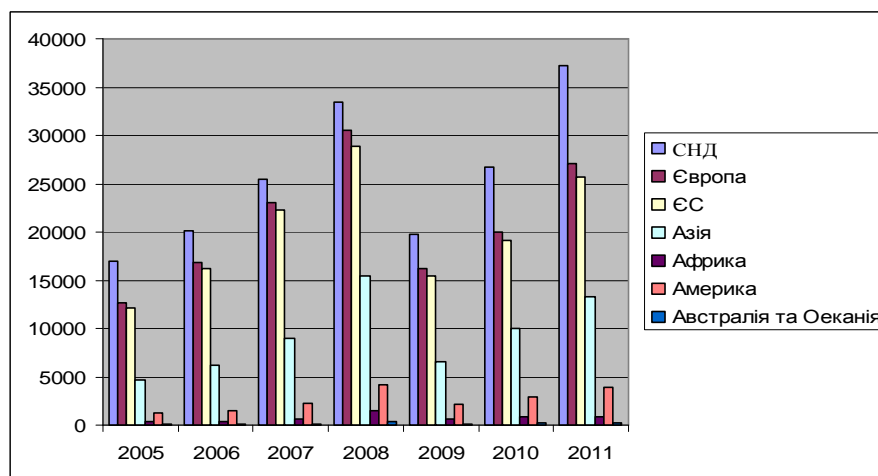

Рис. 4. Географічна структура імпорту України за 2005-2011 р.р., млн. дол. США.

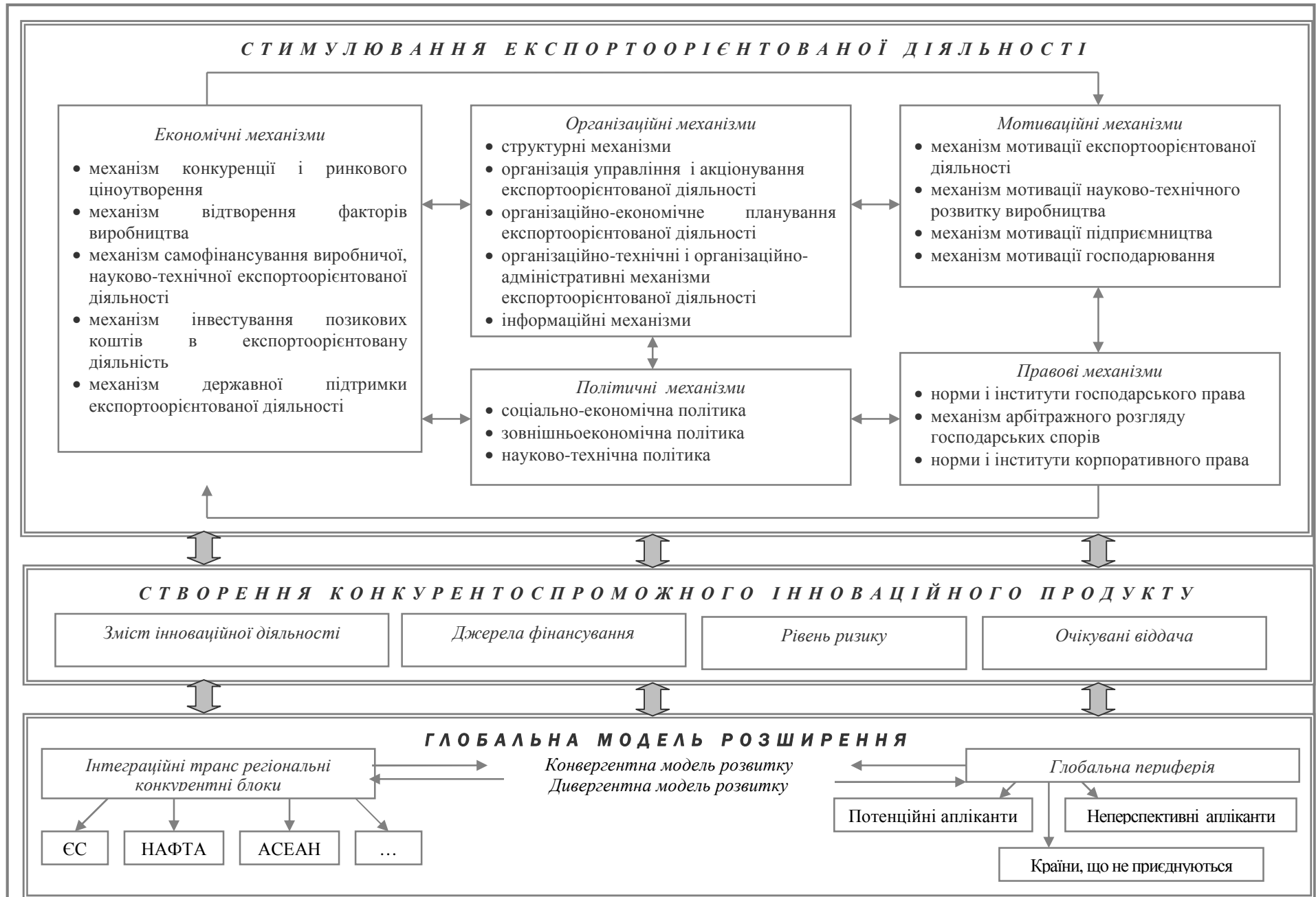
Таким чином, аналіз динаміки, структури та географічної спрямованості міжнародної торгівлі України дозволяє виділити такі її основні особливості [4, с. 104]:

- зростання ролі зовнішньої торгівлі для економіки України;
- нестабільність зовнішньої торгівлі та суттєві коливання сальдо торговельного балансу;
- недосконалість структури експорту та імпорту послуг;
- низький рівень географічної диверсифікованості.

Отже, реалізація конкурентного потенціалу суб'єктів господарювання України буде успішною за умови реалізації продукції, що виготовляється, на цільових ринках. Необхідною умовою реалізації продукції, орієнтованої на національні економічні переваги у світовому економічному просторі, є використання комплексного механізму стимулювання експортної орієнтації національної економіки (рис.5) з урахуванням реального потенціалу національного виробництва за умови збереження існуючих і завоювання нових сегментів світового та регіонального (європейського) ринків.

Шляхи стимулювання експорту можуть бути такі [5, с.297]:

- економічне стимулювання (надання експортних кредитів, зниження ставок та продовження термінів кредитування, зниження валютного курсу);
- фінансове стимулювання (надання податкових пільг (відтер мінування, знижки, часткове або повне звільнення від податків, субсидій);
- демпінгова політика;
- адміністративні заходи щодо вивезення товарів;
- прогнозування (виявлення) перспективних ринків;
- інформаційне, консультативні обслуговування, організація виставок, ярмарок, підготовка кадрів;
- моральне заохочення (дипломатична підтримка).

Спрямування державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, перш за все, на стимулювання експорту, обумовлено тим, що метою державного регулювання зовнішньоторговельних операцій є встановлення сприятливих умов для національного виробника та заохочення експорту вітчизняних товарів на ринки інших країн за допустимого обмеження (згідно з виробленими і встановленими правилами в рамках погоджень з іншими державами – торговими партнерами України, з якими Україна має торговельні угоди, наприклад, у рамках митного союзу і режиму вільної торгівлі в рамках ЄЕП чи в рамках Генеральної угоди про тарифи і торгівлі (ГАТТ) між членами Світової організації торгівлі (СОТ) на основі положення про торгівлю між членами цієї угоди) ввезення іноземних товарів в Україну.

Одним з найбільш результативних способів формування експортного потенціалу національної економіки є ефективне використання іноземного капіталу для розвитку національної економіки. При цьому держава, з одного боку, має сприяти залученню іноземних інвестицій в національну економіку, створюючи для цього сприятливий інвестиційний клімат шляхом

- 2) надання гарантій іноземним інвесторам в питаннях:
 - захисту від націоналізації, реквізиції та реприватизації;
 - компенсацій на випадок зміни законодавства про режим іноземного інвестування;
 - щодо можливості репатріації капіталу (право на повернення своїх доходів і інвестицій у випадку припинення діяльності);
 - щодо переведення прибутків (іноземним інвесторам після сплати податків та обов'язкових платежів має гарантуватись безперешкодний переказ за кордон їх прибутків, доходів й інших коштів в іноземній валюті);
 - щодо захисту і компенсації втрат від незаконних і помилкових дій чи бездіяльності органів державної влади або органів місцевого самоврядування, посадових осіб тощо;
- 2) надання різноманітних пільг:
 - звільнення від обкладання митом майна, що ввозиться в Україну як внесок іноземного інвестора до статутного фонду підприємства;
 - звільнення від ліцензування та квотування продукції підприємств з іноземними інвестиціями за умови її сертифікації як продукції власного виробництва;
 - встановлення додаткових пільг для суб'єктів господарювання, що діють відповідно до державних програм залучення іноземних інвестицій у пріоритетні галузі економіки та соціальну сферу тощо.

З іншого боку, держава повинна обмежувати можливість впливу іноземного капіталу на національну економіку з метою уникнення загроз економічній безпеці і відповідно до напрямків забезпечення останньої.

Висновки.

Необхідною умовою реалізації гео економічної політики, орієнтованої на національні економічні переваги у світовому економічному просторі, є використання *комплексного механізму стимулювання експортної орієнтації національної економіки* з урахуванням реального потенціалу національного виробництва за умови збереження існуючих і завоювання нових сегментів світового та регіонального (європейського) ринків.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вахненко Т. Товарный экспорт Украины в системе мирохозяйственных связей / Т. Вахненко // Экономика Украины. – 2006. – №6. – С. 73-84
2. Калмикова Н.М. Анализ товарной структуры внешней торговли Украины / Н.М. Калмикова // Вісник Донецького університету. Серія В. Економіка і право. – №2. – 2007. – С. 137-143.
3. Бугрій М.Г., Ус І.В., Федоренко Т.О., Медведкіна Є.О. Глобальна економіка у посткризовий період: тенденції та перспективи. – К.: НІСД, 2012. – 46с
4. Міжнародна економіка: навч. посіб. / В.Є. Сахаров, В.С. Будкін, С.А. Єрохін та ін.; за заг. ред. В.Є. Сахарова. – 2-ге вид., випр. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2008. – 432с.
5. Ковтун О.І. Державне регулювання економіки. – Львів: «Новий світ – 2000», 2007. – 432с.
6. Кендюхов О.В., Калмикова Н.М., Злобін І.В. Гео економічна стратегія розвитку України в рамках євроінтеграційних процесів: монографія / О.В. Кендюхов, Н.М. Калмикова, І.В. Злобін. – Донецьк: Донецький національний технічний університет, 2012. – 243с.
7. www.ukrstat.gov.ua. – Офіційний сайт державного комітету статистики України.

РЕЗЮМЕ

В статті проаналізовано основні проблеми та перспективи розвитку міжнародної торгівлі України. В процесі дослідження були систематизовані та надані пропозиції щодо стимулювання експорту України, в результаті було сформовано механізм стимулювання експортної орієнтації вітчизняної економіки.

Ключові слова: міжнародна торгівля, товарна структура експорту та імпорту, географічна структура експорту та імпорту, експортна орієнтація.

РЕЗЮМЕ

В статье проанализировано основные проблемы и перспективы развития международной торговли Украины. В процессе исследования были систематизированы и предоставлены предложения относительно стимулирования экспорта Украины, а также сформировано механизм стимулирования экспортной ориентации отечественной экономики.

Ключевые слова: международная торговля, товарная структура экспорта и импорта, географическая структура экспорта и импорта, экспортная ориентация.

SUMMARY

Basic problems and prospects of development of international trade of Ukraine are analyzed in the article. In the process of research were systematized and given suggestion in relation to stimulation of export of Ukraine, which the mechanism of stimulation of export orientation of domestic economy was formed as a result of.

Key words: international trade, commodity structure of export and import, regional structure of export and import, export orientation.